

УДК 94(477.82)''1918/1939''+94(438)''1918/1939''
DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2023.29.05>

МАТЕРІАЛЬНІ УМОВИ ДУШПАСТИРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РИМО-КАТОЛИЦЬКОГО ДУХОВЕНСТВА В ТЮРМАХ ВОЛИНИ ТА ГАЛИЧИНИ В 1918–1939 РР.

Разиграєв Олег,
доктор історичних наук,
професор кафедри всесвітньої історії
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0000-0003-0480-6936

У статті розглянуто матеріальні умови душпастирської діяльності римо-католицького духовенства у тюрмах Волині та Галичини між двома світовими війнами. У Другій Речі Посполитій духовна опіка над ув'язненими покладалася на духовенство переважно християнських конфесій, яке було покликане морально підтримати в'язнів у складних життєвих обставинах. У капеланському служінні в пенітенціарних установах міжвоєнної Польщі закономірно домінувало римо-католицьке духовенство. Це зумовлювалося місцем та статусом західної гілки християнства в державі. Душпастирі працювали на контрактній основі, а їхню діяльність регламентували окремі законодавчі акти Другої Речі Посполитої у сфері пенітенціаристики, а також певні норми канонічного права. Капелани звершували богослужіння, виголошували морально-релігійні промови, проводили з в'язнями духовні бесіди, здійснювали реколекції тощо.

Матеріальні умови душпастирської діяльності римо-католицького духовенства у тюрмах Волині та Галичини залишалися непротими впродовж усього досліджуваного періоду. Надзвичайно складна ситуація простежувалася у перші роки після завершення Великої війни. У другій половині 1920-х років фінансування душпастирів покращилося. Міністерство юстиції обумовило їхню зарплату фіксованим відсотком від окладу державного службовця. У різні роки міжвоєнного двадцятиліття джерела повідомляють про винагороду римо-католицьких капеланів у розмірі від 12% до 50% окладу неодруженого державного службовця X ступеня. Зарплата римо-католицьких душпастирів була значно вищою порівняно з винагородою тюремних капеланів греко-католицької та православної конфесій. Духовенство західного християнського обряду припинило своє служіння у пенітенціарних установах Волині з початком Другої світової війни у вересні 1939 р.

Ключові слова: Волинь, Галичина, Польща, в'язниця, римо-католицьке духовенство, капелан, матеріальні умови.

Razyhrayev Oleh. Material conditions of the pastoral activities of the Roman Catholic clergy in the prisons of Volyn and Galicia in 1918–1939

The purpose of the proposed article is to present the material conditions of the pastoral activity of the Roman Catholic clergy in the prisons of Volyn and Galicia between the two world wars. In the Second Polish Republic, the spiritual care of prisoners was entrusted to the clergy of mainly Christian denominations, that were called to support morally prisoners in difficult life circumstances. Roman Catholic clergy naturally dominated chaplaincy in penitentiary institutions in interwar Poland. It was determined by the place and status of the western branch of Christianity in the state. Pastors worked on a contract basis, their activities were regulated by some legislative acts of the Second Polish Republic in the field of penitentiary, as well as certain norms of canon law. Chaplains performed religious services, gave moral and religious speeches, held spiritual talks with prisoners, conducted retreats, etc.

The material conditions of the pastoral activity of the Roman Catholic clergy in the prisons of Volyn and Galicia remained difficult throughout the whole studied period. The situation was extremely difficult in the first years after the end of the Great War. In the second half of the 1920s, the funding of pastors was improved. The Ministry of Justice conditioned their salary on a fixed percentage of the salary of a civil servant. During various years of the interwar period, sources report that the remuneration of Roman Catholic chaplains ranged from 12% to 50% of the salary of an unmarried civil servants of the X degree. The salary of Roman Catholic pastors was significantly higher, compared to the remuneration of prison chaplains of Greek Catholic and Orthodox confessions. The clergy of the Western Christian rite stopped their service in the penitentiary institutions of Volyn and Galicia with beginning of the Second World War in September 1939.

Key words: Volyn, Galicia, Poland, prison, Roman Catholic clergy, chaplain, material conditions.

Завершення Першої світової війни зумовило розпад полінаціональних імперій та утворення нових незалежних держав у Центрально-Східній Європі. Цей процес нерідко супроводжували численні збройні конфлікти за спадщину Габсбургів, Романових чи Гогенцоллернів. Відомий британський історик Д. Вінтер окреслив їх концептом «Друга Велика війна» й хронологічно означив 1918–1923 рр.

[1]. Наслідком згаданих вище подій стало входження теренів Західної Волині та Східної Галичини¹ до складу нововідродженої польської держави – Другої Речі Посполитої. Волинь увійшла до складу Польщі на підставі Ризького мирного договору від 18 березня 1921 р., а Галичина – згідно з рішенням Ради Послів країн Антанти від 14 березня 1923 р. [2; 3]. На цих теренах було утворено чотири воєводства: Волинське, Львівське, Станіславське та Тернопільське. Галицькі адміністративні одиниці постали на підставі закону від 3 грудня 1920 р. [4]. Волинське воєводство було утворене відповідно до закону від 4 лютого 1921 р. [5].

Галичина та Волинь мали специфічну національну та релігійну структуру. У Волинському, Станіславському та Тернопільському воєводствах чисельно домінували українці, натомість у Львівському воєводстві переважали поляки. На теренах Волині українці у переважній більшості сповідували православ'я, у Галичині – належали до Греко-католицької церкви. Серед поляків, які проживали на землях усіх чотирьох згаданих воєводств, домінували прихожани римо-католицького костелу. Євреї, котрі мешкали на досліджуваних територіях, традиційно сповідували юдаїзм [6; 7].

Важливим завданням, яке постало перед новою польською адміністрацією з перших днів присутності в указаному регіоні, стало створення органів влади та управління, військових та правоохоронних органів, у тому числі й пенітенціарної системи – державного інституту, який забезпечував виконання кримінальних покарань, накладених на осіб згідно із законом.

За останні три десятиліття у вітчизняній та закордонній історичній науці з'явилося чимало праць, присвячених різним аспектам політичного, економічного чи культурного життя Західної України між двома світовими війнами. Проте окремі аспекти минувшини краю залишилися поза дослідницьким інтересом учених, в тому числі функціонування пенітенціарної системи.

У міжвоєнній Польщі забезпеченню духовної опіки над ув'язненими відводилося важливе місце. Ця функція покладалася державою на представників здебільшого християнських конфесій, хоча в'язні-юдеї теж мали доступ до релігійних послуг. Провідне місце у капеланському служінні в пенітенціарних установах Другої Речі Посполитої закономірно належало римо-католицькому духовенству з огляду на місце і статус цієї конфесії в державі. У запропонованій статті здійснено спробу висвітлити матеріальні умови душпастирської діяльності римо-католицького духовенства у тюрмах Волині та Галичини між двома світовими війнами.

Законодавчі акти Другої Речі Посполитої у сфері пенітенціаристики передбачали присутність серед особового складу тюрми духовних осіб (капеланів), які були покликані морально підтримати в'язнів у непростій життєвій ситуації. В абсолютній більшості польських карних закладів на контрактній основі працювали римо-католицькі душпастирі. Вони звершували богослужіння у неділі, релігійні та державні свята, а також виголошували морально-релігійні промови, проводили з в'язнями духовні бесіди, у тому числі з особами, засудженими на смерть, здійснювали реколекції, обряд хрещення тощо [8–11].

Практично у кожній тюрмі Польщі функціонувала каплиця. В'язні в недільні та святкові дні мали змогу відвідати богослужіння. Приміром, у 1926 р. в Каліській тюрмі працював римо-католицький капелан С. Сметанко, у Келецькій тюрмі «Святий Хрест» на постійній основі теж здійснював службу римо-католицький душпастир [12, s. 98; 13, арк. 4 зв. – 5]. У «Розпорядженні президента Польщі щодо організації тюрем» від 7 березня 1928 р. на римо-католицьку конфесію було звернено особливу увагу. Зазначалося, що «у тюрмах I та II класів для в'язнів римо-католицького віровизнання повинні бути, а у тюрмах III класу можуть бути організовані систематичні богослужіння та інші релігійні практики» [10].

Становлення душпастирської діяльності римо-католицького духовенства на теренах Волині та Галичини мало місце впродовж перших повоєнних років. Так, у 1920 р. у Дрогобицькій тюрмі тривало вирішення питання працевлаштування римо-католицького духівника на штатній основі. Ситуацію ускладнювала відсутність належного приміщення, у якому міг би проживати капелан, з огляду на фізичну віддаленість цієї пенітенціарної установи від міста. Означене питання не було вирішено навіть на початку 1922 р., а богослужіння відбувалися лише під час приїзду духовенства на окремі державні та релігійні свята. Завершення ремонтних робіт у Дрогобицькій тюрмі сприяло вирішенню питання душпастирської роботи та функціонування християнської каплиці. Зокрема, у другій половині 1930-х років обов'язки римо-католицького капелана виконував ксьондз Борковський [14, арк. 1–3, 11 зв.; 15, s. 10].

Станом на квітень 1922 р. у Львівській тюрмі «Бригідки» на контрактній основі працював римо-католицький капелан, який одночасно виконував душпастирські обов'язки у іншій Львівській в'язниці – «Баторія» [16, арк. 127]. На контрактній основі здійснював своє душпастирське служіння й

¹ У запропонованій статті автор для позначення західноволинських та східногалицьких теренів послуговується термінами «Волинь» та «Галичина».

римо-католицький капелан Станіславської в'язниці [17, арк. 1]. У міжвоєнний час діяльність римо-католицького духовенства зафіксована також в інших пенітенціарних установах Галичини, зокрема Бережанській, Золочівській, Коломийській, Перемишльській, Стрийській, Сяноцькій, Самбірській та Тернопільській в'язницях [18, s. 211–224]. Приміром, у 1921 р. функції римо-католицького капелана Перемишльської тюрми виконував В. Галант [19, арк. 1–2]. У лютому 1924 р. в Бережанській в'язниці працював римо-католицький капелан Ф. Возний. У Самбірській в'язниці в тому ж році служив римо-католицький духівник В. Шафранський [20, арк. 19, 22]. Станом на червень 1926 р. у Сяноцькій тюрмі на контрактній основі теж працював римо-католицький капелан – настоятель місцевого храму [21, s. 17].

Джерела повідомляють про духовне служіння римо-католицьких капеланів й у пенітенціарних установах Волинського воєводства, зокрема у Луцькій тюрмі. Так, у 1920-х роках ув'язненими римо-католиками тут опікувався Є. Зволінський [22, арк. 8]. У другій половині 1920-х років функції римо-католицького душпастира в Ковельській в'язниці виконував ксьондз Бродецький. Діяльність римо-католицьких капеланів зафіксована також у Рівненській та Дубенській тюрмах [23, арк. 118 зв.].

Заробітна плата християнських капеланів різнилася залежно від конкретного пенітенціарного закладу та обсягу покладених обов'язків. Упродовж усього міжвоєнного періоду останні не отримували належної фінансової винагороди з боку держави. Приміром, у перші повоєнні роки для врегулювання фінансування діяльності капеланів, які здійснювали душпастирське служіння у Львівській тюрмі «Баторія», місцева адміністративна влада неодноразово й безрезультатно зверталася до Міністерства релігійних визнань та публічної освіти Польщі з проханням виділення коштів для виплати заробітної плати духівникам [24, арк. 16, 20].

Серйозною проблемою, пов'язаною з фінансуванням діяльності капеланів Галичини, була неврегульованість бюджетних справ на міністерському рівні. У важких повоєнних матеріальних умовах Міністерство юстиції вважало, що капелани повинні перебувати на утриманні Міністерства релігійних визнань та публічної освіти. Водночас цей урядовий підрозділ мав іншу думку. Зокрема, у листі від 24 березня 1921 р. щодо фінансування капеланської діяльності заступник міністра – директор Департаменту релігій писав таке: «Міністерство релігійних визнань та публічної освіти донедавна передбачало у своєму бюджеті видатки, спрямовані на зарплату духівників за виконання ними душпастирських обов'язків у тюрмах Малопольщі. Водночас Міністерство юстиції у своєму бюджеті передбачало кошти на духовну опіку в тюрмах... Під час переговорів щодо бюджету на поточний період Міністерство скарбу звернуло увагу на цей невідповідний спосіб формування видатків на ті самі цілі у бюджетах двох центральних органів влади. Як результат, Міністерство (Міністерство релігійних визнань та публічної освіти. – О. Р.) виключило зі свого кошторису видатки, що стосуються тюремних капеланів Малопольщі (подані в окремому списку) і направляє Міністерству юстиції запити... щодо підвищення винагороди для капеланів у Перемишлі, Золочеві та Стрию...» [24, арк. 39]. Варто додати, що кошторис Міністерства релігійних визнань та публічної освіти на 1921 р. передбачав таку місячну зарплату для тюремних капеланів Галичини: Коломия – 168 польських марок, Станіславів – 280, Тернопіль – 168, Чортків – 140, Золочів – 112, Стрий – 112, Перемишль – 350, Сянок – 210, Львів – 368 польських марок тощо [24, арк. 39]. 29 липня 1921 р. Міністерство юстиції інформувало керівника Львівського апеляційного суду, що для трьох капеланів, які виконували свої обов'язки на теренах Галичини, передбачалася зарплата в сумі 600 польських марок на місяць, а для решти – по 300 польських марок [16, арк. 169].

Питання підвищення винагороди капеланам було характерним і для інших пенітенціарних установ досліджуваного регіону. Приміром, 22 січня 1921 р. Міністерство юстиції у листі до керівника Львівського апеляційного суду зазначало: «У зв'язку з поданням тюремних капеланів Львова та Бережан щодо підвищення місячної винагороди Міністерство юстиції повідомляє, що з метою уніфікації зарплат у тюрмах колишньої Конгресувки та Малопольщі в бюджеті на період з 1 січня по 31 грудня 1921 р. передбачена місячна зарплата капеланів на рівні контрактних службовців у сумі 700 польських марок для кожної в'язниці або карної установи Малопольщі. Окрім того, передбачено 150 польських марок на місяць для костельного інвентаря в'язниці, яка має штатного капелана» [24, арк. 35]. Вірогідно, ці фінансові гарантії для капеланів не були реалізовані на практиці, адже Міністерство юстиції наказом від 29 липня 1921 р. передбачало винагороду для тюремних душпастирів Галичини у сумі лише 300 польських марок. Керівник Львівського апеляційного суду в листі від 2 вересня того ж року до очільників повітових судів писав, що «подана сума становить максимум винагороди, яку слід виплачувати не одразу, а лише в міру зростання інфляції». Для порівняння варто додати, що в цей час зарплата тюремного лікаря становила 2 тис польських марок на місяць [24, арк. 1].

Надзвичайно складна ситуація з фінансуванням діяльності капеланів в означений час простежувалася й у Станіславській тюрмі. Зокрема, римо-католицький душпастир Ю. Кумер, який виконував свої

обов'язки з 1 листопада 1920 р., не отримав жодної виплати до 30 травня 1921 р. і навіть відмовився від духовного служіння у вищеподаному пенітенціарному закладі [24, арк. 53]. Зі звіту керівника Станіславської в'язниці за 1921 р. ми дізнаємося, що «духовна опіка та церковне служіння були нерегулярними та недостатніми через те, що ... римо-католицький духівник не виконував своїх обов'язків через нерегульованість питання фінансування його роботи» [16, арк. 160]. Ситуація з римо-католицьким душпастиром у Станіславській тюрмі залишалася без змін і в 1922 р. Ю. Кумер далі не погоджувався працювати у складних матеріальних умовах. Натомість інших претендентів на його посаду не простежувалося. В одному з листів 1922 р. керівника цієї в'язниці читаємо: «...капелан Ю. Кумер відмовився від винагорода за травень поточного року у сумі 600 польських марок. Він ствердив, що така зарплата жодним чином не відповідає його роботі, й узагалі відмовився приймати таку мінімальну зарплату» [16, арк. 176]. Джерела свідчать, що в 1923 р. Ю. Кумер знову виконував душпастирське служіння у Станіславській тюрмі, але продовжував нарікати на незадовільне фінансування його діяльності. У цій справі Міністерство юстиції інформувало керівника Львівського апеляційного суду, що зарплату згаданому капелану можна максимально підвищити до 12% окладу неодруженого держслужбовця X ступеня без різних доплат (напр., «за вислугу», вищу освіту і т. д.) [16, арк. 65].

Із 1923 р. фінансування тюремних капеланів Волині та Галичини частково покращується. Більшість пенітенціарних духівників отримує статус контрактного працівника, а їхня зарплата визначається певним відсотком від окладу держслужбовця [20, арк. 98]. Так, на основі договору між начальником Луцької тюрми та римо-католицьким ксьондзом Є. Зволінським із 1925 р. духівник отримував зарплату в розмірі 24% окладу неодруженого державного службовця X службового ступеня, а також спеціальну «кресову» доплату. До обов'язків капелана Є. Зволінського згідно з контрактом належало звершення богослужіння в неділю, урочисті релігійні та державні свята; відвідування в'язнів у камерах після відповідного погодження з керівництвом тюрми; проведення регулярних розмов на духовну тематику; викладання науки про релігію у в'язничній школі; здійснення усіх інших римо-католицьких релігійних практик; участь у нарадах адміністрації тюрми, напрацювання проєктів та звітування на вимогу управління в'язниці. Пізніше заробітна платня римо-католицького капелана Луцької тюрми була підвищена за одночасного скасування «кресової» доплати. Наприклад, у договорі між начальником в'язниці А. Сурмінським та ксьондзом О. Спісацьким від 21 січня 1930 р. зазначалося, що капелан отримуватиме щомісячну винагороду в розмірі 40% окладу неодруженого державного службовця X службового ступеня. Видатки, призначені на оплату праці капеланів, а також на духовну опіку загалом, становили складову частину бюджету Луцької тюрми [25, s. 67–68].

28 вересня 1928 р. начальник Станіславської в'язниці Р. Старк-Хлопецький уклав угоду з римо-католицьким капеланом Б. Шведом. Заробітна платня духівника становила 24% окладу неодруженого державного службовця X ступеня. Капелан був зобов'язаний звершувати богослужіння кожен другу неділю та на свята, проводити заняття з катехізису з молодшими в'язнями, сповідати ув'язнених та проводити реколекції у передвеликодній період, у разі потреби сповідати хворих в'язнів. Своєю чергою, в'язнична адміністрація зобов'язувалася покривати видатки на ритуальні свічки та вино, прання церковної атрибутики [26, арк. 2]. Наприкінці березня 1929 р. начальник Станіславської тюрми отримав лист від Міністерства юстиції, у якому зазначалося, що богослужіння для в'язнів – греко- та римо-католиків – повинні відбуватися кожної неділі та у святкові дні. Окрім того, капелани були зобов'язані проводити щонайменше дві духовні бесіди на тиждень. У зв'язку зі збільшенням обсягу релігійних практик зростала й заробітна платня капеланів. Таке підвищення фінансування знайшло своє підтвердження в оновленій угоді між очільником Станіславської в'язниці та римо-католицьким капеланом Б. Шведом від 10 квітня 1929 р. Винагорода духівника збільшувалася з 24% до 48% окладу неодруженого державного службовця X ступеня [26, арк. 5].

У другій половині 1930-х років начальник Рівненської тюрми А. Хмельовець уклав два контракти з римо-католицьким та православним капеланами. Зокрема, угода з православним священником М. Яковлівим від 1 червня 1937 р. передбачала винагороду духівника в розмірі 25% окладу державного службовця X ступеня. Уже наступного року очільник Рівненської тюрми підписав контракт із настоятелем Рівненської римо-католицької парафії Л. Сиревичем, закріпивши зарплату останнього в розмірі 50% окладу державного службовця X ступеня, тобто вдвічі більшу, ніж у його православного колеги [27, s. 240–246].

Римо-католицький капелан ксьондз-декан Л. Сиревич, який на початку 1938 р. змінив на цій посаді переведеного до Клесівської парафії капелана А. Хоміцького, мав зауваження до запропонованого йому контракту. Зокрема, він вимагав викреслити з договору пункти, які регламентували кількість робочого

часу, а також накладення фінансових санкцій за неналежне виконання службових обов'язків. На його думку, такі положення суперечили нормам канонічного права. 16 лютого 1938 р. Л. Сиревич писав до начальника Рівненської тюрми А. Хмельовця: «...повертаю три примірники договору й зазначаю, що ані я, ані жоден із духівників його не зможе підписати, адже його зміст характерний для працевлаштування тюремного охоронця... священник з огляду на своє становище не може підпорядковуватися цим вимогам. Прошу оновити договір та надіслати його мені на підпис» [27, s. 247]. Реагуючи на зауваження капелана, очільник Рівненської тюрми зазначив, що зміст договору, визначений урядом, є типовим для всіх контрактних працівників, не може бути змінений і в жодному разі не принижує честі капелана.

Отже, у пенітенціарних установах міжвоєнної Польщі на контрактній основі працювали християнські капелани, зокрема римо-католицькі. Душпастирі мали у своєму віданні тюремну каплицю, де вони звершували богослужіння, проводили з в'язнями духовні бесіди, реколекції тощо. Матеріальні умови діяльності римо-католицького духовенства у тюрмах Волині та Галичини залишалися непростими впродовж усього досліджуваного періоду. Особливо складна ситуація простежувалася у перші повоєнні роки, коли бракувало матеріальних ресурсів навіть на виплату капеланам мінімальної винагороди. Згодом фінансування душпастирів покращилося, а Міністерство юстиції обумовило зарплату духівників певним відсотком від окладу неодруженого держслужбовця. У різний час винагорода римо-католицьких капеланів варіювалася від 12% до 50% окладу неодруженого державного службовця X ступеня. Водночас ураховувався й обсяг обов'язків, які мав виконувати духівник. Як правило, зарплата римо-католицьких душпастирів була значно вищою порівняно з винагородою тюремних капеланів греко-католицької та православної конфесій. Духовенство західного християнського обряду припинило своє служіння у пенітенціарних установах Волині та Галичини з початком Другої світової війни у вересні 1939 р.

Література:

1. Кісь Н. «Друга Велика війна», або «Друга» Перша світова війна. Переосмислення періодизації історії як ключ до розуміння причин нового світового конфлікту. *Zaxid.net*. 2018. 7 вересня. URL: https://zaxid.net/statti_tag50974/.
2. Traktat pokoju między Polską a Rosją i Ukrainą podpisany w Rydze dnia 18 marca 1921 roku. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polski (DzU RP)*. 1921. № 49. Poz. 300.
3. *Republika*. 1923. № 68. 15 marca. S. 1.
4. Ustawa z 3 grudnia 1920 r. o tymczasowej organizacji władz administracyjnych II instancji (województw) na obszarze b. Królestwa Galicji i Lodomerji z W. Ks. Krakowskiem oraz na wchodzących w skład Rzeczypospolitej Polskiej obszarach Spisza i Orawy. *DzU RP*. 1920. № 117. Poz. 768.
5. Ustawa z 4 lutego 1921 r. o unormowaniu stanu prawno-politycznego na ziemiach, przyłączonych do obszaru Rzeczypospolitej na podstawie umowy o preliminaryjnym pokoju i rozejmie podpisanej w Rydze 12 października 1920 r. *DzU RP*. 1921. № 16. Poz. 93.
6. *Rocznik statystyki Rzeczypospolitej Polski 1924*. Warszawa: Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego, 1925. S. 15–17.
7. *Rocznik statystyki Rzeczypospolitej Polski 1925/1926*. Warszawa: Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego, 1927. S. 25–26.
8. Dekret w sprawie tymczasowych przepisów więziennych z dnia 8 lutego 1919 r. *Dziennik Praw Państwa Polskiego*. 1919. № 15. Poz. 202.
9. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 kwietnia 1926 r. o zaspakajaniu potrzeb religijnych więźniów i o działalności oświatowej, szkolnej i pozaszkolnej w więzieniach. *Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości*. 1926. № 9. Poz. 10.
10. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 marca 1928 r. w sprawie organizacji więziennictwa. *DzU RP*. 1928. № 29. Poz. 272.
11. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 czerwca 1931 r. w sprawie regulaminu więziennego. *DzU RP*. 1931. № 17. Poz. 577.
12. Archiwum Państwowe w Kaliszu. Zesp. 195. Sygn. 14.
13. Центральний державний історичний архів України у м. Львові (ЦДАЛ України) Ф. 611. Оп. 1. Спр. 15.
14. ЦДАЛ України. Ф. 205. Оп. 1. Спр. 1593.
15. W służbie penitencjarnej. 1936. № 13. 1 listopada.
16. ЦДАЛ України. Ф. 151. Оп. 1 а. Спр. 636.
17. Державний архів Івано-Франківської обл. Ф. 67. Оп. 1. Спр. 89.
18. Razyhrayev O. Działalność kapelanów rzymsko- i grekokatolickich w więzieniach Galicji Wschodniej w okresie międzywojennym. *Rocznik Skrzatuski*. 2019. T. VII.
19. ЦДАЛ України. Ф. 151. Оп. 1. Спр. 2367.
20. ЦДАЛ України. Ф. 151. Оп. 1 а. Спр. 1225.
21. Archiwum Państwowe w Rzeszowie. Oddział w Sanoku. Zesp. 134. Sygn. 20.
22. Державний архів Волинської області. Ф. 47. Оп. 4. Спр. 1342.
23. Державний архів Рівненської обл. Ф. 33. Оп. 4. Спр. 75.

24. ЦДАЛ України. Ф. 151. Оп. 1. Спр. 323.
25. Razyhryayev O. Życie religijne w łuckim więzieniu w latach 1919–1939. *Państwo-religia. Instytucje państwowe i obywatele wobec religii w Europie Środkowo-Wschodniej w XX wieku*. T. 1 / pod red. J. Durki. Kalisz : Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2014. S. 61–74.
26. Державний архів Івано-Франківської обл. Ф. 67. Оп. 1. Спр. 206.
27. Razyhryayev O. Chrześcijańscy kapelani w więzieniach II Rzeczypospolitej w świetle dokumentów archiwalnych (na przykładzie więzienia w Równem). *Rocznik Skrzatuski*. 2020. T. VIII. S. 237–249.